



## КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

**В. О. Копанчук**

*старший помічник прокурора м. Хмельницького*

УДК 343.611.6

### КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЖИТТЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ СПЕЦІАЛЬНІ ПУБЛІЧНІ ПОВНОВАЖЕННЯ

*Досліджується національне та зарубіжне законодавство, яке спрямоване на кримінально-правову охорону осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження з охорони правопорядку. Особливу увагу приділено уніфікації кримінального законодавства: ст.ст. 348, 379, 400 Кримінального кодексу України.*

**Ключові слова:** кримінальне законодавство, кримінальна відповідальність, вбивство, суд, правоохоронні органи, критерії, уніфікація.

В Україні активізувався процес правотворчості. Прийняті нормативно-правові акти спрямовані на реорганізацію судових та правоохоронних органів: Закон України “Про судоустрій і статус суддів”, Кримінальний процесуальний кодекс та ін. Завдання, цілі та функції створеної системи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських інституцій визначені Конституцією України та підпорядкованої системи нормативно-правових актів. Відповідно до поставлених завдань, правова система України є основою утвердження і забезпечення прав і свобод людини, громадянина, суспільства та держави, що здійснюється визначеними органами, функції яких реалізують особи, наділені владними, посадовими та службовими повноваженнями, а також особи громадських інституцій. Без належних чітко визначених завдань, повноважень, особливо функцій цих органів й осіб, які їх здійснюють, досягти поставлених задач вкрай складно і неможливо [1].

У зв'язку з цим в кримінально-правовому розумінні цих положень, існує проблема визначення кола осіб, які виконують такі функції, та визначення об'єкта кримінально-правової охорони. Суттєвим є те, що ці особи мають спеціальні повноваження, при реалізації яких ризикують своїми індивідуальними благами: життям і здоров'ям, честю та гідністю, майном, а також від цих посягань зазнає шкоди їх законна діяльність. На охорону цих соціальних цінностей спрямовані ст. ст. 348, 379, 400 КК України.

Ці норми за своєю кримінально-правовою природою належать до бланкетних норм, що обумовлює детальне дослідження чинного законодавства щодо встановлення правового статусу вказаних осіб.



Особливо складною є наявність у чинному базовому законодавстві великої кількості понять, термінів та визначень щодо визначення осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження. У Законі України “Про судоустрій і статус суддів” вживаються такі поняття (терміни): суддя, професійний суддя, народний засідатель, присяжний, голова суду, адвокат, учасник судового процесу та інші особи. Також ч. 4 ст. 145 цього Закону визначено, що до числа цих осіб належать “посадові особи Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь”, а також визначено, що вони є державними службовцями. Ми вважаємо, що їх правовий статус визначається Законом України “Про державну службу”, внаслідок чого вони не можуть належати до осіб, життя і діяльність яких охороняється статтями 348, 379, 400 КК України. У разі вчинення посягання на їх життя у зв’язку з виконанням ними службових обов’язків, вони можуть бути визнані потерпілими (жертвами) відповідно до п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України.

У Кодексі адміністративного судочинства України, використовується такі поняття: “позивач”, “відповідач — суб’єкт владних повноважень”, “інші особи, до яких звернена вимога позивача”, “свідок”, “експерт”, “спеціаліст”, “перекладач” та інші учасники адміністративного процесу (секретар судового засідання, судовий розпорядник та ін.).

У Кримінальному процесуальному кодексі України коло осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві ще більш розширене. У той же час в статтях, які нами досліджуються, такі особи не вказані. У відповідній постанові Пленуму Верховного Суду України їх правовий статус у контексті кримінально-правової охорони не визначено. Ми не знаходимо відповіді на ці питання і в судовій практиці.

Визначення правового статусу осіб, які здійснюють функції представників влади, посадових та службових осіб публічного характеру, та інших осіб, правовий статус яких визначено чинним законодавством, на життя та діяльність яких здійснюється кримінально-правове посягання у зв’язку з виконанням ними спеціальних публічних повноважень, є науковою та правозастосовчою проблемою.

Діяльність посадових і службових осіб таких органів, а також осіб, які забезпечують дотримання прав та свобод суб’єктів та учасників відносин з цими органами має визначальне значення у розбудові правової держави [2].

Здійснення кримінально-правової охорони соціальних цінностей, які наукою кримінального права визначаються термінопоняттями: об’єкт охорони, об’єкт посягання та об’єкт злочину — це реалізація уповноваженими органами державної влади та представниками органів місцевого самоврядування, громадських інституцій в процесі виконання конституційно та законодавчо визначених повноважень.

У науці кримінального права дискусійним залишається положення щодо визначення соціальних цінностей, взятих під охорону ст.ст. 348, 379, 400 КК України [3–5]. На наш погляд, визначити ці соціальні цінності можна шляхом дослідження кримінально-правових ознак потерпілих, жертв, постраждалих, характеру і змісту їх діяльності, у зв’язку з якою ці посягання вчиняються [6].

Аналіз міжнародних документів, чинного законодавства України (Кримінальний процесуальний кодекс, Закони України “Про судоустрій і статус суддів”, “Про міліцію”, “Про прокуратуру”, “Про адвокатуру” та ін.) щодо правового статусу осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження, визначених статтями ст. ст. 348, 379, 400 КК України, наукових джерел та судово-слідчої практики дають підстави зазначити таке.

До числа органів та осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження належать:

- 1) суди, які здійснюють правосуддя шляхом відправлення судочинства;
- 2) правоохоронні органи, які здійснюють діяльність із попередження протиправних дій (кримінально-правових посягань), припинення посягань, виявлення злочинів та розслідування справ про злочини, підтримання державного обвинувачення у суді (кримінальне провадження за КПК України);



3) захисники та представники особи, діяльність яких спрямована на забезпечення прав, свобод та законних інтересів фізичної та юридичної осіб, які є учасниками відносин із органами (посадовими і службовими особами таких органів), визначеними пп. “1” і “2”, та відносно до яких ці органи (посадові і службові особи) здійснюють спеціальні публічні повноваження.

Аналіз чинного законодавства засвідчує зміну у розумінні суду як органу державної влади. Ми вважаємо, що судові органи під час реалізації своїх функцій є незалежною самостійною гілкою влади. Виключно суди здійснюють правосуддя від імені України на засадах верховенства права, що полягає у розгляді цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних, а також конституційних справ, і законному обґрунтованому їх вирішенні. Відповідно до Основних принципів незалежності судових органів (1986 р.), затверджених Генеральною Асамблеєю ООН, не повинно мати місце неправомірне і несанкціоноване втручання у процес правосуддя і постановлення судового рішення. Рішення, винесені судом, не підлягають перегляду. Судові органи вирішують передані їм справи беззастережно на основі фактів і відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукання, тиску, погроз або втручання, прямого або непрямого з будь-якої сторони і з будь-яких причин. Ці принципи знайшли відповідне відображення й у КПК України (ст. ст. 7–29) [7], а чинне законодавство закріпило правовий статус судової влади, в якій головним компонентом (головною ланкою) є суддя як носій судової влади.

Правовий статус суддів, народних засідателів і присяжних, їх компетенція, функції і форми (способи) діяльності визначаються чинним законодавством та реалізуються як шляхом судочинства, так і в інших формах, визначених законодавством. Ми вважаємо, що професійний суддя щодо осіб, які є учасниками судового розгляду, виступає як представник легітимної влади, наділений державно-владними повноваженнями публічного характеру.

При визначенні правового статусу суддів, ми виходимо з проблеми визначення тих правових ознак, які в подальшому будуть визнані як підстави визнання цих осіб потерпілими (жертвами) від злочину, передбаченого ст. 379 КК України.

Слід звернути увагу на ще одну проблему.

До прийняття Кримінального процесуального кодексу України, перелік осіб та органів, які віднесені до числа працівників правоохоронних органів зазначався у Законі України “Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів” від 23 грудня 1993 р. № 3782–XII. У цьому законі визначено вичерпного переліку правоохоронних органів. Більш того, цей закон, на наш погляд, знаходиться у колізії до положень КПК України, а тому підлягає зміні та доповненню з метою приведення у відповідність до нового законодавства.

Ми вважаємо, що правосуддя є не тільки специфічною діяльністю суду, але і діяльністю органів, які сприяють йому у цьому (здійснюють кримінальне провадження), — прокуратура, досудове слідство, адвокатура (захисник) та ін. (ст. ст. 55–59 КПК України), а також інші учасники кримінального провадження (ст. ст. 60–74 КПК України).

Наступною проблемою є встановлення правового статусу працівника правоохоронного органу, встановлення юридичних ознак таких осіб. Відповідно до ст. 348 КК України вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів може мати місце лише у зв’язку з виконанням цим працівником службових обов’язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, або військовослужбовця у зв’язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку.

Ми вважаємо, що соціальними цінностями, які взяті під охорону ст. 348 КК України є такі:

- 1) життя потерпілого (жертви);
- 2) службова діяльність цих осіб;
- 3) авторитет цих органів;



4) життя близьких родичів працівника правоохоронного органу.

Щодо визначення ознак потерпілого — члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону слід виходити з наступного: Конституції України (ст. 65), Законів України: “Про об’єднання громадян”, “Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону” та інших нормативно-правових актів. На наш погляд, спеціальна діяльність цих осіб полягає в їх добровільному виконанні взятих на себе обов’язків, які після встановленого процедурного порядку є для них громадським обов’язком.

Щодо статусу військовослужбовця, який може бути потерпілим від злочину, передбаченого ст. 348 КК України, то слід виходити з такого. Статус військовослужбовця визначається Законом України “Про Збройні Сили України”, “Про загальний військовий обов’язок і військову службу” тощо. Ми вважаємо, що до числа потерпілих від цього злочину військовослужбовець може бути лише під час виконання обов’язків з охорони громадського порядку та громадської безпеки при оголошенні надзвичайного стану, визначеного Конституцією.

Прийняття нових законів, зокрема КПК України, та розробка нової редакції Закону “Про прокуратуру” зумовлює визначення правового статусу органів прокуратури, які виконують спеціальні публічні повноваження в частині здійснення судочинства та охорони правопорядку в державі.

За Конституцією України (ст. ст. 121–123 розд. VII) прокуратура визначається як єдина система, яка не належить ні до виконавчої влади (розд. VI), ні до правосуддя (розд. VIII). Законом України “Про прокуратуру”, КПК України сформульовані завдання та функції прокуратури, визначені правові основи, цілі її діяльності, спрямовані на утвердження верховенства Закону, зміцнення правопорядку, які реалізуються шляхом:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом та ін.

Демократичні засади побудови адвокатури, незалежний, вільний характер її природи створили цьому інституту репутацію надійного гаранта забезпечення прав і свобод людини. Констатуючи це, Восьмий Конгрес ООН прийняв у серпні 1990 року Основні положення про роль адвокатури у сучасному світі.

Ст. 400 КК України, якою охороняється життя і діяльність захисника або представника особи у зв’язку з діяльністю, пов’язаною з наданням правової допомоги, розміщена в розділі “Злочини проти правосуддя”. Правовий статус захисника, його права і обов’язки визначаються ЦПК України, КАС України, ГПК України, КПК України та Законом України “Про адвокатуру”, з врахуванням рішень Конституційного Суду України. Відповідно до ст. 44 КПК України (ст.ст. 45–54 КПК України) захисник — це учасник кримінального процесу, на якого покладено функцію захисту, і внаслідок цього він зобов’язаний використовувати всі зазначені в законі засоби і способи з метою з’ясування обставин, що виправдовують підзахисного чи пом’якшують його відповідальність.

Відповідно до ст. 400 КК України, потерпілими від цього злочину можуть бути особи, які надають у встановленому законом порядку правову допомогу особам, які приймають участь у судочинстві чи підготовки справи до суду. Таким чином, цією статтею охороняється життя та діяльність захисника чи представника особи щодо надання ними правової допомоги.

На наш погляд, надання правової допомоги адвокатом чи захисником, як діяльність, яка захищається ст. 400 КК України, може мати місце тоді, коли ці особи здійснюють її у зв’язку з наданням законної правової допомоги з питань, які є предметом цивільного, господарського, адміністративного чи кримінального судочинства. Вбивство зазначених осіб у зв’язку з їх діяльністю, пов’язаною з наданням правової допомоги, яка не пов’язана із здійсненням правосуддя, а також



у зв'язку з виконанням ними іншого службового або громадського обов'язку, слід кваліфікувати за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України.

Для більш повного розгляду цього питання ми фрагментарно наведемо деякі положення кримінального законодавства зарубіжних держав [8].

За Кримінальним кодексом Республіки Білорусь передбачена відповідальність за вбивство, в тому числі особи або її близького із здійснення ним службової діяльності, або виконанням громадського обов'язку (п. 10 ч. 1 ст. 139). У той же час ст. 362 Кримінальним кодексом Республіки Білорусь встановлена відповідальність за вбивство працівника міліції у зв'язку із виконанням ним обов'язків з охорони громадського порядку. Покаранням є позбавлення свободи на строк від десяти до двадцяти п'яти років або довічним ув'язненням, або смертною карою [9]. Подібним чином вирішене це питання за Кримінальним кодексом Республіки Молдова, зокрема ст. 350 встановлена відповідальність за посягання на життя співробітника поліції, а частиною другою передбачена відповідальність в разі настання смерті потерпілого. Таке діяння карається позбавленням свободи на строк від 15 до 25 років, або довічним ув'язненням [10].

За Кримінальним кодексом Грузії п. "в" ст. 109 встановлено відповідальність за вбивство у зв'язку із здійсненням жертвою, або її близькими родичами службової діяльності, або виконанням громадського зобов'язання. Спеціальні норми, що передбачають відповідальність за посягання на життя осіб, які виконують публічні функції, відсутні [11].

Кримінальний кодекс Російської Федерації у ст. 295 передбачає кримінальну відповідальність за посягання на життя осіб, які здійснюють правосуддя або попереднє розслідування (суддя, присяжний засідатель або інша особа, яка приймає участь у відправленні правосуддя, прокурор, слідчий, особа, яка проводить дізнання, захисник, експерт, спеціаліст, судовий пристав, судовий виконавець, а також їх близькі у встановлених законом випадках). За вчинення цього злочину передбачено покарання у виді позбавлення свободи від дванадцяти до двадцяти років, з обмеженням свободи на строк до двох років, або довічне позбавлення свободи, або смертна кара.

За ст. 317 Кримінального кодексу РФ передбачена відповідальність за посягання на життя співробітника правоохоронного органу, до яких віднесено також військовослужбовця, їх близьких з метою протидії законній діяльності цих осіб з охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки, або з помсти за таку діяльність. Санкцією цієї статті передбачене покарання у виді позбавлення свободи на строк від дванадцяти до двадцяти років з обмеженням свободи на строк до двох років або довічним позбавленням свободи, або смертною карою [12].

За законодавством європейських країн та США спеціальних норм, якими передбачено посягання на життя осіб, які виконують публічні функції, як правило, не передбачено. Такі обставини розглядаються як кваліфікуючі (обтяжуючі) обставини вбивства, за яке передбачені найбільш суворі розміри покарання [13].

Аналіз стану здійснення судочинства в Україні за даними судової статистики засвідчує таке:

1) у висновках наводяться лише загальні (формалізовані) дані роботи судів;  
2) відсутній змістовний аналіз кримінальних справ без визначення їх категорій та особливостей;

3) недосліджені чинники впливу на вирішення кримінальних справ з урахуванням нормотворчої діяльності законодавця тощо [14].

Все це ускладнює наукове дослідження стану та тенденцій кримінально-правової охорони людини, суспільства, держави, в тому числі загроз життєдіяльності держави та її основоположних інституцій: правосуддя, органів державного управління тощо<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Вивчення судової практики, Узагальнення у справах за якими потерпілими були визнані працівники правоохоронних органів та суду (2002–2003 рр.) засвідчило відсутність вироків за ст.ст. 348, 379, 400 Кримінального кодексу України, які набрали законної сили.



Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Першого протоколу та Протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції (у редакції Закону України “Про внесення змін до деяких законів України” № 3436-IV від 9 лютого 2006 р.) [15], Україна на рівні Конституції закріпила положення “людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”. Утвердження і забезпечення цих цінностей є головним обов’язком держави, оскільки вона відповідає перед людиною за свою діяльність (ст. 3).

У науковій літературі висловлюється пропозиція щодо підвищення розміру санкції за умисне вбивство за наявності кваліфікуючих обставин, а саме встановити покарання у виді позбавлення волі на строк від десяти до двадцяти років або довічним позбавленням волі [16; 17], що нами підтримується. Відповідно до визначеного кола потерпілих, їх функцій та правових благ, що охороняються кримінальним законом ми вважаємо за необхідне встановити адекватне покарання, яке б відповідало характеру і ступеню тяжкості вчиненого посягання.

Ми вважаємо, що такий підхід заслуговує на підтримку, з огляду на конституційний принцип кримінального права та законодавства України — рівності осіб перед законом та визнання життя як найвищої соціальної цінності. А тому доцільно на законодавчому рівні розглянути питання щодо зменшення кількості спеціальних норм, якими передбачається кримінально-правовий захист осіб, які виконують спеціальні публічні повноваження з одночасним збільшенням розміру покарання за вчинення посягання на життя осіб, які виконують спеціальні повноваження. Для цього пропонується доповнити ст. 115 КК України частиною третьою такого змісту: “Умисне вбивство особи, яка виконує спеціальні публічні повноваження — карається ув’язненням на строк від десяти до двадцяти років, або довічним ув’язненням”.

#### Список використаних джерел

1. Правотворення в Україні: теоретико-методологічні та прикладні аспекти [Текст] : [монограф.] / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького ; Київський університет права НАН України. — К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. — 592 с.
2. Цуркан, М. І. Правове регулювання публічної служби в Україні. Особливості судового розгляду спорів [Текст] : [монограф.] / М. І. Цуркан. — Х. : Право, 2010. — 216 с.
3. Осадчий, В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності [Текст] : [монограф.] / В. І. Осадчий. — К. : Атіка, 2004, — 336 с.
4. Кудрявцев, В. В. Кримінально-правова охорона життя осіб, що є носіями судової влади, за кримінальним законодавством України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / В. В. Кудрявцев. — Одеса, 2006. — 20 с.
5. Трушківська, Л. В. Кримінально-правова охорона життя, здоров’я та власності захисника та представника особи [Текст] / Л. В. Трушківська // Вісник прокуратури. — 2010. — № 6. — С. 71–76.
6. Дзюба, В. Проблеми визначення правового статусу осіб, які здійснюють спеціальні публічні повноваження [Текст] / В. Дзюба, В. Копанчук // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — 2011. — № 87. — С. 110–114.
7. Правотворення в Україні: теоретико-методологічні та прикладні аспекти [Текст] : [монограф.] / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького ; Київський університет права НАН України. — К. : Вид-во Європейського ун-ту, 2010. — 592 с.
8. Копанчук, В. О. Відповідальність за посягання на життя осіб, які виконують спеціальні повноваження за кримінальним правом окремих зарубіжних країн: порівняльний аспект [Текст] / В. О. Копанчук // Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (серія Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки). — 2008. — № 1. — С. 187–193.
9. Уголовный кодекс Республики Беларусь / принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. одобрен Советом республики 24 июня 1999 года [Текст] / предисл. Б. В. Волженкина ; обз. ст. А. В. Баркова. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 474 с.



10. Уголовный кодекс Республики Молдова [Текст] / вступ. ст. А. И. Лукашева. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. — 408 с.
11. Уголовный кодекс Грузии [Текст] / науч. ред. З. К. Бигвава ; вступ. ст. В. И. Михайлова ; обзорн. ст. О. Гамкрелидзе [пер. с груз. И. Мериджанашвили]. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. — 409 с.
12. Уголовный кодекс Российской Федерации [Текст]. — М. : Омега-Л, 2012. — 175 с.
13. Савченко, А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження [Текст] : [монограф.] / А. В. Савченко. — К. : КНТ, 2007. — 596 с.
14. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2011 р. (за даними судової статистики) [Текст] // Вісник Верховного Суду України. — 2012. — № 6. — С. 28–42.
15. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Текст] / Збірник законодавчих і нормативних актів станом на 7 травня 2012 р. — К. : Центр учбової літератури, 2012. — 116 с.
16. Мамчур, В. М. Кримінальна відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 : "Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право" / В. М. Мамчур. — К., 2002. — 20 с.
17. Бережний, С. Д. Відповідальність за умисне вбивство з корисливих мотивів за кримінальним законодавством України [Текст] : [монограф.] / С. Д. Бережний. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2011. — 236 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу  
Хмельницького університету управління та права  
(протокол № 6 від 20 січня 2012 року)*

Надійшла до редакції 15.05.2012

**Копанчук В. О. Уголовно-правовая охрана жизни и деятельности лиц, выполняющих специальные публичные полномочия**

*Исследуется национальное и иностранное законодательство, которое направлено на уголовно-правовую охрану лиц, выполняющих специальные публичные полномочия по охране правопорядка. Особое внимание уделено унификации уголовного законодательства: ст.ст. 348, 379, 400 Уголовного кодекса Украины.*

**Ключевые слова:** уголовное законодательство, уголовная ответственность, убийство, суд, правоохранительные органы, критерии, унификация.

**Kopanchuk, V. O. Criminal Protection of Life and Activities of Persons who Perform Special Public Authority**

*The article examines the national and international legislation aimed at criminal-legal protection of persons performing special public authority for enforcement. Particular attention is paid to the harmonization of criminal law: Articles 348, 379, 400 Criminal Code of Ukraine.*

**Key words:** criminal right, criminal responsibility, murder, court, law enforcement body, criteria, unification.

